

Մերի Համբարձումյան
Հայաստանի եվրոպական համալսարանի հայցորդ
Էլ. հասցե՝ meri.g.hambardzumyan@gmail.com
DOI: 10.53614/18294952-2026.1-20

**ՎԱՐՉԱԿԱՆ ԲՈՂՈՔԱՐԿՈՒՄԸ ՈՐՊԵՍ
ՎԱՐՉԱԻՐԱՎԱԿԱՆ ՎԵՃԵՐԻ ԱՐՏԱԴԱՏԱԿԱՆ
ԼՈՒԾՄԱՆ ՀԱՅԵՑԱԿԱՐԳԱՅԻՆ ԵՎ
ԻՆՍՏԻՏՈՒՑԻՈՆԱԼ ՀԻՄՔ**

Հետազոտության շրջանակներում ուսումնասիրվել է վարչական բողոքարկման ինստիտուտը, դրա նշանակությունը վարչաիրավական վեճերի արտադատական լուծման համակարգում և հարաբերակցությունը դատական պաշտպանության հետ: Հետազոտության նպատակն է բացահայտել վարչական բողոքարկման գործառնության թվանդակությունը, դրա երկակի բնույթը և գնահատել դրա արդյունավետության վրա ազդող հիմնական գործոնները: Աշխատանքում մեր կողմից հիմնավորվում է, որ վարչական բողոքարկումը հանդես է գալիս ոչ միայն որպես իրավունքների պաշտպանության միջոց, այլև որպես վարչարարության ներհամակարգային վերահսկողության մեխանիզմ: Հետազոտության գիտական նորությամբ կայանում է վարչական բողոքարկման ինստիտուտի երկակի գործառնության տեսական հիմնավորման և դրա արդյունավետության համալիր գնահատման մեջ՝ արդյունավետության և արդարության միջև հավասարակշռության ապահովման տեսանկյունից: Արդյունքները կարող են կիրառվել վարչական օրենսդրության կատարելագործման, իրավակիրառական պրակտիկայի զարգացման և վարչական մարմինների գործունեության արդյունավետության բարձրացման գործընթացում:

Հիմնաբառեր. վարչական բողոքարկում, պատշաճ վար-

չարարություն, արդյունավետություն, դատական պաշտպանություն, վարչական վերահսկողություն:

Ներածություն

Իրավունքի գերակայության սկզբունքի իրացման առանցքային երաշխիքներից է հանդիսանում անձի իրավունքների և ազատությունների արդյունավետ պաշտպանությունը, որի համակարգում կենտրոնական տեղ է զբաղեցնում դատական պաշտպանությունը: Այս համատեքստում իրավաբանական գրականության մեջ ընդգծվում է, որ քաղաքացիների սուբյեկտիվ իրավունքների իրավական պաշտպանության իրական ապահովումը հանդիսանում է ժամանակակից իրավական պետության կարևորագույն խնդիրներից մեկը (Старилов, 2013, էջ 82): Միաժամանակ, դատական կարգով իրավունքների լիարժեք և արդյունավետ պաշտպանությունը միշտ էլ, որ հնարավոր է՝ պայմանավորված դատարանների ծանրաբեռնվածությամբ, վարույթի տևողությամբ և որոշ դեպքերում վարույթի ընթացակարգային խիստ կանոններով: Այս պայմաններում առանձնահատուկ նշանակություն են ձեռք բերում վեճերի արտադատական լուծման մեխանիզմները, որոնք նպատակ ունեն ապահովել իրավունքների առավել արագ, մատչելի և գործնական պաշտպանություն: Ինչպես նշում է Տանիա Սուրդինը, վեճերի այլընտրանքային լուծման մեխանիզմները հաճախ համարվում են ժամանակ և ծախսեր խնայող միջոցներ, հատկապես երբ դրանք նպաստում են վեճի կարգավորմանը (Sourdin, 2014, էջ 61):

Հետազոտության նպատակն է ուսումնասիրել վարչական բողոքարկման ինստիտուտի դերն ու նշանակությունը վարչաիրավական վեճերի արտադատական լուծման համակարգում, բացահայտել դրա գործառության թուլանդակությունը և երկակի բնույթը, ինչպես նաև գնահատել դրա արդյունավետության վրա ազդող հիմնական գործոնները: Նշված նպատակին հասնելու համար առաջադրվում են խնդիրներ՝ վերլուծել վարչական բողոքարկման տեղն ու դերը իրավունքների պաշտպանության համակարգում, բացահայտել դրա հարաբերակցությունը դատական պաշտպանության հետ և գնահատել դրա կիրառման գործնական առանձնահատկությունները:

Մեթոդը

Սույն ուսումնասիրության մեթոդական հիմքը ձևավորվում է ֆորմալ-տրամաբանական և ֆորմալ-իրավական, ինչպես նաև համակարգային, կառուցվածքային-գործառության, համեմատական և իրավական վերլուծության մեթոդների կիրառմամբ, որոնք օգտագործվել են ուսումնասիրության, հասկացությունների և իրավական բովանդակության բացահայտման գործընթացում:

Վարչական բողոքարկման ինստիտուտի հայեցակարգային և իրավական հիմքերը

ՀՀ Սահմանադրության համակարգային վերլուծությունից հետևում է, որ յուրաքանչյուրի համար երաշխավորվում է իր իրավունքների և ազատությունների դատական պաշտպանությունը. դատարանը հանդես է գալիս որպես անկախ և անաչառ մարմին, որն իրականացնում է հանրային իշխանության գործունեության իրավաչափության վերահսկողություն և ապահովում է իրավական վեճերի լուծումը: Մասնավորապես, ՀՀ Սահմանադրության 61-րդ հոդվածն ամրագրում է յուրաքանչյուրի՝ իր իրավունքների և ազատությունների արդյունավետ դատական պաշտպանության իրավունքը, իսկ 63-րդ հոդվածը՝ արդար դատաքննության իրավունքը: Նշված սահմանադրական դրույթների համադրությունից բխում է, որ դատական պաշտպանությունը հանդիսանում է իրավունքների պաշտպանության հիմնական և առաջնային ձևը, որի միջոցով համապատասխան ընթացակարգային երաշխիքների պահպանմամբ դատարանի կողմից ապահովվում է իրավական վեճերի լուծումը:

Վարչաիրավական վեճերի դատական լուծումը վերապահված է Վարչական դատարանին, որը՝ իրականացնելով վարչական մարմինների գործունեության իրավաչափության դատական վերահսկողություն, ապահովում է անձի իրավունքների արդյունավետ պաշտպանությունը և հանդես է գալիս որպես վարչարարության նկատմամբ արտաքին վերահսկողության ինստիտուցիոնալ երաշխիք՝ նպաստելով իրավունքի գերակայության իրացմանը: ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի իրավական դիրքորոշման համաձայն՝ օրենքի գերակայությունը նշանակում է, որ որևէ վարչարարություն չի կարող հակասել օրենքին կամ օրենքի ուժով վարչական մարմնի համար պարտադիր այլ իրավական ակտերին: Օրենքը գերակայում է վարչարարության հանդեպ, հետևաբար, ցանկացած վարչարարություն ենթարկվում, ստորադասվում է օրենքին թե՛ ըստ ձևի, թե՛ ըստ բովանդակության, հետևաբար ակներև է, որ վարչարարությունը եզրափակող իրավական ակտերը (նորմատիվ և վարչական) կամ ռեալ ակտերը (գործողությունները և անգործությունը) նույնպես պետք է համապատասխանեն օրենքին: Դրանք պետք է ընդունվեն կամ ձեռնարկվեն օրենքով սահմանված կարգով (թիվ ՎԴ/8932/05/18 վարչական գործով ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի 10.05.2022 թ. որոշումը):

Միաժամանակ, սահմանադրական կարգավորումները չեն բացառում իրավունքների պաշտպանության այլ ձևերի կիրառումը: Եվրոպայի խորհրդի Նախարարների կոմիտեի հանձնարարականի համաձայն՝ վարչական մարմինների և մասնավոր անձանց միջև վեճերի լուծման համար պետք է նախատեսվեն այլընտրանքային մեխանիզմներ, որոնք գործում են դատական վարույթից դուրս և ուղղված են վեճերի արդյունավետ կարգավորմանը (Council of Europe, Committee of Ministers, 2001): Դատական պաշտպանության հետ համակարգային փոխկապակցության մեջ գործում են արտադատական մեխանիզմները, որոնցից Հայաստանի Հանրապետության իրավական համակարգում առանցքային նշանակություն ունի վարչական բողոքարկումը:

Վերջինս, որպես վարչարարության ներհամակարգային վերահսկողության միջոց, հնարավորություն է տալիս վերանայել վարչական ակտերը, գործողությունները կամ անգործությունը նույն կամ վերադաս վարչական մարմնի կողմից՝ մինչև վեճի փոխանցումը դատարան:

Այս առումով դատական և արտադատական ձևերը հանդես են գալիս որպես փոխլրացնող տարրեր միասնական պաշտպանության համակարգում. դատական պաշտպանությունը ապահովում է իրավունքների վերջնական և պարտադիր պաշտպանությունը, մինչդեռ վարչական բողոքարկումը՝ դրանց առավել օպերատիվ և ձկուն վերանայումը վարչական համակարգի շրջանակներում: Ինչպես նշում է Դ. Ն. Բախրախը, վարչական կարգով վեճերի լուծումը պետք է լրացվի դատական բողոքարկման հնարավորությամբ (Бахрах, 2005, էջ 112): Այս մոտեցումը վկայում է, որ դատական և արտադատական պաշտպանության ձևերը գործում են որպես անձի իրավունքների պաշտպանության միասնական և փոխլրացնող համակարգի տարրեր:

Վերոնշյալի համատեքստում պետք է նշել, որ դատական պաշտպանության արդյունավետ իրականացման վրա կարող են ազդել դատարանների ծանրաբեռնվածությունը և վարույթի ձևականացված ընթացակարգերը, որոնք միշտ չէ, որ ապահովում են վեճերի լուծումը ողջամիտ ժամկետներում: Այս պայմաններում առանձնահատուկ կարևորություն են ձեռք բերում արտադատական լուծման ձևերը, որոնք հնարավորություն են տալիս վեճերը կարգավորել առավել արագ և գործնական եղանակներով՝ միաժամանակ նպաստելով դատական համակարգի բեռնաթափմանը: Համաձայն ենք Տ.Լ. Կուկսայի այն տեսակետի հետ, որ գործադիր իշխանության մարմինների գործողությունների և որոշումների մինչդատական բողոքարկման մեխանիզմների կիրառումը, ի տարբերություն ձևականացված դատական վարույթի, էականորեն արագացնում և պարզեցնում է հանրային իշխանության մարմինների ու մասնավոր անձանց միջև ծագած վեճերի լուծման ընթացակարգերը: Ըստ հեղինակի՝ չնայած դատական պաշտպանության ակնհայտ առավելություններին, դատավորների գերծանրաբեռնվածությունը հաճախ հանգեցնում է հանրային-իրավական հարաբերություններից ծագող գործերի քննության անհարկի ձգձգումների և բացասաբար է անդրադառնում դրանց լուծման որակի վրա (Кукса, 2011, էջ 85): Ի. Յուրիիչուկը նշում է, որ վարչական բողոքարկման շրջանակներում վեճերի լուծումը հնարավորություն է տալիս անձանց պաշտպանել իրենց իրավունքներն ու շահերը, բացահայտել և արագ վերացնել վարչական մարմինների գործունեության թերությունները, ինչպես նաև խնայել ժամանակ և ռեսուրսներ՝ առանց անմիջապես դատական պաշտպանության միջոցներին դիմելու (Yuriichuk, 2019, էջ 99):

Եվրոպայի խորհրդի Նախարարների կոմիտեի Rec(2001)9 առաջարկությունը, որը վերաբերում է վարչական մարմինների և մասնավոր անձանց միջև վեճերի արտադատական լուծման այլընտրանքային միջոցներին, առաջարկում է անդամ պետությունների կառավարություններին խթանել այդ միջոցների կիրառումը՝ իրենց օրենսդրության մեջ և գործնականում առաջ-

նորոգվելով առաջարկությանը կից հավելվածում ամրագրված լավագույն փորձի սկզբունքներով:

Ընդհանուր առմամբ, արտադատական լուծման ձևերը բնութագրվում են որպես վեճերի կարգավորման այնպիսի իրավական մեխանիզմների համակարգ, որոնք գործում են դատական վարույթից դուրս և հիմնված են համապատասխան ընթացակարգերի վրա: ՀՀ Սահմանադրական դատարանի իրավական դիրքորոշումների համակարգային վերլուծությունից բխում է, որ վարչական կարգով բողոքարկումը և դրանով պայմանավորված վեճերի այլընտրանքային (արտադատական) լուծման մեխանիզմները հանդիսանում են մարդու իրավունքների արդյունավետ պաշտպանության կարևորագույն ինստիտուցիոնալ երաշխիքներից (ՀՀ Սահմանադրական դատարանի 31.05.2022 թ. թիվ ՍԴՈ-1654 որոշում): Այդ մեխանիզմների նպատակը ոչ միայն վարչական մարմինների գործունեության իրավաչափության ներքին վերահսկողության ապահովումն է, այլև անձանց իրավունքների և օրինական շահերի արագ, մատչելի և նվազ ծախսատար վերականգնումը՝ առանց անմիջապես դատական պաշտպանության դիմելու անհրաժեշտության:

«Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի 69-րդ հոդվածի համաձայն՝ անձինք իրենց իրավունքները պաշտպանելու նպատակով իրավունք ունեն բողոքարկելու վարչական ակտերը, այդ թվում՝ զուգորդվող վարչական ակտերի միջամտող դրույթները, ինչպես նաև վարչական մարմնի գործողությունը կամ անգործությունը (այսուհետ՝ ակտ):

«Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի 70-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ վարչական կարգով բողոք կարող է ներկայացվել ակտն ընդունած՝

ա) վարչական մարմին.

բ) վարչական մարմնի վերադաս վարչական մարմին:

Վերոնշյալ իրավակարգավորումների վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ վարչական բողոքարկումը Հայաստանի Հանրապետության իրավակարգում ունի ոչ միայն ընթացակարգային, այլև համակարգային և հայեցակարգային նշանակություն՝ որպես վարչաիրավական վեճերի արտադատական լուծման հիմնական իրավական ձև: «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքից հետևում է, որ վարչարարությունից ծագող վեճերի լուծումը, նախևառաջ նախատեսվում է վարչական համակարգի ներսում՝ բողոքը ներկայացնելով կամ համապատասխան ակտն ընդունած վարչական մարմնին, կամ վերադաս վարչական մարմնին: Դրանով օրենսդիրը վարչական բողոքարկումը կառուցում է վարչարարության ներհամակարգային վերանայման եղանակով, որի հիմքում դրված են ինքնավերահսկման և հիերարխիկ վերահսկողության համակցված սկզբունքները:

Այս կառուցակարգը վկայում է, որ վարչական բողոքարկումը ՀՀ իրավակարգում դիտարկվում է ոչ միայն որպես անհատի իրավունքների պաշտպանության ընթացակարգային միջոց, այլև որպես վարչարարության օրինականության և հիմնավորվածության ապահովման ներքին մեխանիզմ: Այլ

կերպ՝ վարչական բողոքարկման միջոցով լուծվում է երկակի խնդիր. մի կողմից՝ այն ծառայում է վարչական ակտերի, գործողությունների կամ անգործության դեմ անձի իրավունքների և օրինական շահերի պաշտպանությանը, մյուս կողմից՝ ապահովում է հենց վարչական մարմնի գործունեության իրավաչափության ներհամակարգային վերահսկողությունը: Այս առումով վարչական բողոքարկումը չի սահմանափակվում միայն անհատական իրավապաշտպանական գործառնությամբ, այլ ներառում է նաև հանրային կառավարման որակի բարձրացման և վարչարարության սխալների շտկման գործառնությունը:

Միևնույն ժամանակ, վարչաիրավական վեճերի արտադատական լուծումը պետական կամ տեղական ինքնակառավարման մարմինների և դրանց պաշտոնատար անձանց կողմից, որպես կանոն, կիրառվում է այն դեպքերում, երբ դատական միջամտությունը տվյալ փուլում անհրաժեշտ չէ կամ երբ օրենքը նման վերանայումը դիտարկում է որպես դատական պաշտպանությանը նախորդող հնարավոր կամ պարտադիր ընթացակարգ: Այս իմաստով վարչական բողոքարկումը պետք է ընկալել ոչ թե որպես դատական պաշտպանության փոխարինող, այլ որպես ինքնուրույն արտադատական իրավական ձև, որը, պահպանելով սեփական նշանակությունը, միաժամանակ գտնվում է դատական պաշտպանության հետ համակարգային փոխկապակցության մեջ: Եվրոպական վարչական իրավունքի դոկտրինում նշվում է, որ վարչական բողոքարկումը և դատական վերահսկողությունը սկզբունքորեն անկախ են միմյանցից, սակայն տարբեր իրավակարգերում դրանց միջև կարող են գոյություն ունենալ տարբեր աստիճանի փոխկապակցություններ, այդ թվում՝ վարչական բողոքարկման պարտադիր նախադատական բնույթը կամ դրա և դատական վերահսկողության գործառնության լիակատար (Dragos, Neamtu, 2014, էջ 540): Վարչական բողոքարկման հարցին անդրադարձել է նաև Եվրոպայի խորհրդի Նախարարների՝ «Արդյունավետ վարչարարության վերաբերյալ» թիվ CM/Rec(2007)7 հանձնարարականը, սահմանելով, որ վարչական բողոքարկումը, մինչև դատական վերանայումը, որպես կանոն, պետք է հնարավոր լինի, այն կարող է որոշ դեպքերում լինել պարտադիր¹:

Վարչական բողոքարկման և դատական պաշտպանության հարաբերակցությունը և արդյունավետության հիմնախնդիրները

Վարչական բողոքարկման և դատական պաշտպանության ինստիտուտների միջև առկա համակարգային կապը պայմանավորում է դրանց համադրված վերլուծության անհրաժեշտությունը: Դրանց ընդհանրությունն առաջին հերթին արտահայտվում է գործառնության նշանակությամբ. երկուսն էլ ուղղված են խախտված կամ վիճելի իրավունքների և օրինական շահերի պաշտպանությանը, ինչպես նաև վարչական մարմնի ակտի, գործողության կամ անգործության իրավաչափության ստուգմանը: Երկու դեպքում էլ առկա է

¹ Հասանելի է հետևյալ հղումով՝ https://rm.coe.int/cmrec-2007-7-of-the-cm-to-ms-on-good-administration/16809f007c?utm_source=chatgpt.com, 08.04.2026 թ.:

իրավական գնահատման ընթացակարգ, որի շրջանակում քննության առարկա է դառնում վարչական մարմնի վարքագծի համապատասխանությունն օրենքի պահանջներին: Բացի այդ, թեև տարբեր ծավալով և տարբեր ինստիտուցիոնալ միջավայրում, երկու ձևերում էլ էական նշանակություն ունեն որոշ ընթացակարգային երաշխիքներ, այդ թվում՝ լավելու իրավունքը, կողմերի իրավական դիրքորոշումների ներկայացման հնարավորությունը և ընդունվող որոշման հիմնավորվածության պահանջը: Այսպիսով, վարչական բողոքարկման և դատական պաշտպանության ինստիտուտները համակարգային փոխկապակցության մեջ են և միավորված են ընդհանուր իրավապաշտպանական նպատակով:

Սակայն դրանց միջև առկա տարբերությունները կրում են ոչ թե զուտ տեխնիկական, այլ սկզբունքային բնույթ: Նախ՝ տարբեր է դրանց ինստիտուցիոնալ հիմքը: Դատական պաշտպանությունն իրականացվում է վարչական համակարգից դուրս գտնվող անկախ և անաչառ դատարանի կողմից, մինչդեռ վարչական բողոքարկումն իրականացվում է հենց վարչական համակարգի շրջանակներում՝ նույն կամ վերադաս վարչական մարմնի միջոցով: Այս հանգամանքը պայմանավորում է նաև դրանց տարբեր իրավական որակը. եթե դատական պաշտպանության հիմքում ընկած է իշխանությունների բաժանման և անկախ արդարադատության գաղափարը, ապա վարչական բողոքարկման հիմքում՝ վարչարարության ներհամակարգային վերանայման և վարչական հիերարխիայի շրջանակներում իրականացվող վերահսկողության մեխանիզմը:

Տարբեր է նաև դրանց գործառնության նշանակությունը: Դատական պաշտպանությունը հանդես է գալիս որպես իրավունքների պաշտպանության վերջնական և համընդհանուր երաշխիք, քանի որ դատարանը կոչված է լուծելու իրավական վեճը պարտադիր ուժ ունեցող ակտով և արտաքին վերահսկողություն իրականացնելու վարչական գործունեության նկատմամբ: Ի տարբերություն դրա՝ վարչական բողոքարկման հիմնական նշանակությունը նախքան դատական միջամտությունը վեճի վերանայման և հնարավոր լուծման ապահովումն է վարչական համակարգի ներսում: Այս համատեքստում տեղին է Օ.Մ. Պոպովիչի այն դիտարկում, ըստ որի՝ բողոքները մի կողմից հանդիսանում են իշխանական կառույցների գործողություններով (անգործությամբ) խախտված մարդու իրավունքների և օրինական շահերի պաշտպանության միջոց և եղանակ, իսկ մյուս կողմից՝ ազդարարում են դրանց գործունեության մեջ առկա թերությունների մասին, նպաստում են այդ թերությունների վերացմանը, պետական ապարատի աշխատանքի բարելավմանը և օրինականության ամրապնդմանը (Попович, 2011, էջ 272): Ուստի վարչական բողոքարկումը միաժամանակ իրավապաշտպանական և վերահսկողական ինստիտուտ է, մինչդեռ դատական պաշտպանությունը հանդիսանում է իրավունքների պաշտպանության իրականացումն ապահովող վերջնական իրավական միջոց:

Տարբերությունները դրսևորվում են նաև ընթացակարգային հարթությունում: Դատական վարույթը բնութագրվում է առավել բարձր աստիճանի

ընթացակարգային կանոնակարգվածությամբ, մրցակցային կառուցվածքով և խիստ ընթացակարգային կանոններով, ինչը մի կողմից ապահովում է անկախության և դատավարական երաշխիքների ավելի բարձր մակարդակ, բայց մյուս կողմից կարող է պայմանավորել քննության տևողությունը և բարդությունը: Մինչդեռ վարչական բողոքարկումը, որպես կանոն, կառուցված է ավելի պարզ և օպերատիվ ընթացակարգերով, ինչը հնարավորություն է տալիս վեճը լուծել առավել արագ և նվազ ծախսերով: Սակայն տվյալ պարզեցված ընթացակարգերը միշտ չէ, որ ուղեկցվում են նույն մակարդակի ինստիտուցիոնալ անկախությամբ, ինչը հանդիսանում է վարչական բողոքարկման ինստիտուտի համակարգային խնդիրներից մեկը:

Իրավաբանական գրականության մեջ նշվում է, որ բողոքարկման վարույթը հանդիսանում է եզրափակիչ վարչական վարույթ, որն իրականացվում է վարչական մարմնի կողմից, և որը, ի տարբերություն դատարանի, իրավասու է համապարփակ կերպով վերանայել ոչ միայն վարչական ակտի իրավաչափությունը, այլև դրա նպատակահարմարությունը (Պողոսյան, 2011, էջ 364) :

Այսպիսով, վարչական բողոքարկման ինստիտուտը վարչաիրավական վեճերի լուծման համակարգում զբաղեցնում է կարևոր տեղ: Այն, նախևառաջ, հանդես է գալիս որպես արտադատական իրավապաշտպանական և վերահսկողական կառուցակարգ, որի միջոցով հնարավոր է ապահովել վարչական մարմնի գործունեության վերանայումն առանց անհապաղ դատական միջամտության: Միևնույն ժամանակ, դրա արդյունավետությունը պետք է գնահատել ոչ թե դատական պաշտպանությանն հակադրվող, այլ դրա հետ համակարգային կապի մեջ գտնվող ինստիտուտի տեսանկյունից: Վարչական բողոքարկումը նպաստում է վեճերի առավել արագ կարգավորմանը, վարչական սխալների վաղ փուլում շտկմանը և դատական ծանրաբեռնվածության նվազեցմանը, մինչդեռ դատական պաշտպանությունը պահպանում է իր դերը որպես իրավունքների պաշտպանության վերջնական և անկախ երաշխիք: Հետևաբար, վարչաիրավական վեճերի արդյունավետ լուծման տեսանկյունից այս երկու ձևերը պետք է դիտարկել ոչ թե իրար փոխարինող, այլ փոխկապակցված և տարբեր գործառնության ծանրաբեռնվածություն ունեցող իրավական մեխանիզմներ:

Հետազոտությունը ցույց է տալիս, որ, չնայած որոշակի դժվարություններին, վեճերի այլընտրանքային լուծման եղանակները կարող են նպաստել վեճերի լուծման գործընթացի արագացմանը, դատական համակարգի ծանրաբեռնվածության նվազեցմանը և հասարակության մեջ արդարադատության ընդհանուր ընկալման բարելավմանը (Мендель, 2024, էջ 47):

Եզրակացություն

Կատարված հետազոտության համակարգային վերլուծության արդյունքում բացահայտվել են վարչական բողոքարկման ինստիտուտի կառուցակարգային առանձնահատկությունները, դրա կիրառման գործնական խնդիրները, ինչպես նաև զարգացման և արդյունավետության բարձրացման հիմ-

նական ուղղությունները:

1. Վարչական բողոքարկումն ունի երկակի իրավական բնույթ. վարչական բողոքարկումը հանդես է գալիս ոչ միայն որպես անձի իրավունքների պաշտպանության միջոց, այլ նաև որպես վարչարարության ներհամակարգային վերահսկողության ինստիտուտ: Այն իրականացնում է երկակի գործառույթ՝ իրավապաշտպանական և վերահսկողական:

2. Վարչական բողոքարկումը չի կարող դիտվել որպես դատական պաշտպանության փոխարինող: Այն հանդիսանում է նախնական, օժանդակ և համակարգային կապող օղակ դատական պաշտպանության հետ: Վերջնական երաշխիքը շարունակում է մնալ դատարանը:

3. Պարզեցված ընթացակարգերը ապահովում են արագություն, սակայն կարող են նվազեցնել իրավունքների պաշտպանության երաշխիքները: Պարզեցված ընթացակարգերը ապահովում են արագություն, նվազ ծախսեր, սակայն միշտ չէ, որ ապահովում են նույն մակարդակի ընթացակարգային երաշխիքներ, ինչի արդյունքում՝ առաջանում է արդյունավետության և արդարության միջև հավասարակշռության ապահովման խնդիր:

4. Ինստիտուցիոնալ անկախության սահմանափակվածություն. վարչական բողոքարկման ներհամակարգային բնույթը սահմանափակում է դրա անկախությունը:

Վերոգրյալ դիտարկումները հիմք են տալիս ձևակերպելու վարչական բողոքարկման ինստիտուտի զարգացման և արդյունավետության բարձրացմանն ուղղված մի շարք առաջարկություններ:

1. Առաջարկվում է սահմանել այնպիսի իրավական, ընթացակարգային մեխանիզմներ, որոնք կապահովեն պատշաճ վարչարարության սկզբունքների գործնական կիրառումը վարչական բողոքարկման վարույթում՝ դարձնելով դրանք ոչ միայն օրենսդրորեն ամրագրված, այլև գործնականում կիրառվող և վերահսկելի պահանջներ:

2. Պարտադիր վարչական բողոքարկման մեխանիզմի կատարելագործում: Պետք է պահպանել պարտադիր բողոքարկումը միայն այն դեպքերում, երբ այն իրականում արդյունավետ է՝ բացառելով մինչև օրենքով սահմանված կարգով դատական պաշտպանության դիմելը ձևական պարտադիր փուլերը:

3. Նպատակահարմար է դիտարկել վարչական գործերով բողոքարկման այնպիսի մասնագիտացված մարմիններ կամ հանձնաժողովներ ստեղծելու հնարավորությունը, որոնք, գործելով վարչական մարմինների համակարգում, կապահովեն բողոքների անաչառ և ֆունկցիոնալ առումով անկախ քննություն:

Առաջարկվող միջոցառումները միտված են վարչական բողոքարկման ինստիտուտի արդյունավետության բարձրացմանը՝ ապահովելով դրա գործառույթների հստակությունը, դատական պաշտպանության հետ համակարգային փոխկապակցվածությունը և իրավունքների պաշտպանության երաշխիքների լիարժեք իրացումը:

Օգտագործված գրականության ցանկ

- Հայաստանի Հանրապետության ընդհանուր վարչական իրավունք. (2011). ընդհանուր խմբագրությամբ՝ Վ. Պողոսյան: Երևան: Բավիղ:
- Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրական դատարան. (2022, մայիսի 31). *Որոշում թիվ ՍԴՈ-1654*, ARLIS իրավական տեղեկատվական համակարգ. <https://www.arlis.am/hy/acts/163595>
- Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրություն (2015 թվականի խմբագրությամբ). ՀՀՊՏ, 2015.12.21, Հատուկ թողարկում, հոդ. 1118. ARLIS իրավական տեղեկատվական համակարգ. <https://www.arlis.am/hy/acts/102510>
- Հայաստանի Հանրապետության վճռաբեկ դատարան. (2022, մայիսի 10). *Որոշում վարչական գործ թիվ ՎԴ/8932/05/18*: ARLIS իրավական տեղեկատվական համակարգ. <https://arlis.am/hy/acts/168075>
- «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենք. (2004, փետրվարի 18). ՀՀՊՏ, 2004.03.31, 18(317), հոդ. 413: ARLIS իրավական տեղեկատվական համակարգ. <https://www.arlis.am/hy/acts/220987>
- Бахрах, Д. Н., Россинский, Б. В., Старилов, Ю. Н. (2005). *Административное право: Учебник для вузов* (2-е изд., изм. и доп.). Норма.
- Кукса, Т. Л. (2011). Роль и место процедур досудебного обжалования в контроле за сферой государственного управления, или перспективные направления административной и судебной реформ. *Вопросы государственного и муниципального управления*, (1), 81–96. <https://vgmu.hse.ru/article/view/25614>
- Мендель, А. С. (2024). Альтернативные формы внесудебного разрешения административных споров. *Вестник Тверского государственного университета. Серия: Право*, (3), 47–57. <https://eprints.tversu.ru/id/eprint/12957/>
- Попович, О. М. (2011). Административно-правовая характеристика института административной жалобы (административного иска). *Вестник Московского университета МВД России*, (8), 271–275. <https://cyberleninka.ru/article/n/administrativno-pravovaya-harakteristika-instituta-administrativnoy-zhaloby-administrativnogo-iska>
- Попович О.М. Административно-правовая характеристика института административной жалобы (административного иска) // Вестник Московского университета МВД России. 2011. № 8.
- Старилов Ю. Н. Административная юстиция: проблемы теории. Воронеж: Издательский дом ВГУ, 2013.
- Council of Europe, Committee of Ministers. Recommendation Rec(2001)9 on alternatives to litigation between administrative authorities and private parties. Adopted on 5 September 2001.
- Dragoş D.C., Neamţu B. (eds.), *Alternative Dispute Resolution in European Administrative Law*, Springer, Berlin–Heidelberg, 2014.
- Sourdin, Tania M. Using Alternative Dispute Resolution to Save Time, *The Arbitrator & Mediator*, Vol. 33, No. 1, 2014.
- Yuriichuk I. Administrative Appeal as an Out-of-Court Procedure for the Protection of the Rights of Individuals and Legal Entities // *European Journal of Law and Public Administration*. 2019. Vol. 6. No. 1.

Мери Амбарцумян

Соискатель Европейского университета Армении

Эл. адрес: meri.g.hambardzumyan@gmail.com

АДМИНИСТРАТИВНОЕ ОБЖАЛОВАНИЕ КАК КОНЦЕПТУАЛЬНАЯ И ИНСТИТУЦИОНАЛЬНАЯ ОСНОВА ВНЕСУДЕБНОГО РАЗРЕШЕНИЯ АДМИНИСТРАТИВНО-ПРАВОВЫХ СПОРОВ

В рамках исследования изучен институт административного обжалования, его значение в системе внесудебного разрешения административно-правовых споров и соотношение с судебной защитой. Цель исследования заключается в раскрытии функционального содержания административного обжалования, его двойственной природы, а также в оценке основных факторов, влияющих на его эффективность. В работе обосновывается, что административное обжалование выступает не только средством защиты прав, но и механизмом внутрисистемного контроля в сфере публичного управления. Научная новизна исследования заключается в теоретическом обосновании двойственной функции института административного обжалования и комплексной оценке его эффективности с точки зрения обеспечения баланса между эффективностью и справедливостью. Результаты исследования могут быть использованы в процессе совершенствования административного законодательства, развития правоприменительной практики и повышения эффективности деятельности административных органов.

Ключевые слова: административное обжалование, право на надлежащее администрирование, эффективность, судебная защита, административный контроль.

Meri Hambardzumyan

Ph.D. student at European University of Armenia

Email: meri.g.hambardzumyan@gmail.com

ADMINISTRATIVE APPEAL AS A CONCEPTUAL AND INSTITUTIONAL BASIS FOR THE OUT-OF-COURT RESOLUTION OF ADMINISTRATIVE LAW DISPUTES

The study examines the institution of administrative appeal, its significance within the system of out-of-court resolution of administrative-law disputes, and its relationship with judicial protection. The purpose of the research is to reveal the functional content of administrative appeal, its dual nature, and to assess the main factors affecting its effectiveness. The paper argues that administrative appeal serves not only as a means of protecting rights but also as a mechanism of internal

administrative oversight within the system of public administration. The scientific novelty of the research lies in the theoretical substantiation of the dual function of the institution of administrative appeal and in the comprehensive assessment of its effectiveness from the perspective of ensuring a balance between efficiency and fairness. The findings may be applied in the process of improving administrative legislation, developing administrative practice, and enhancing the effectiveness of administrative bodies.

Keywords: administrative appeal, good administration, effectiveness, judicial protection, administrative oversight.

Հոդվածը խմբագրություն է ներկայացվել՝ 2026թ. ապրիլի 14-ին:

Հոդվածը հանձնվել է գրախոսման՝ 2026թ. ապրիլի 15-ին:

Հոդվածն ընդունվել է տպագրության՝ 2026թ. ապրիլի 29-ին: